BHARATIYA VIDYA BHAVAN'S PUBLIC SCHOOL, (VIDYASHRAM)
JUBILEE HILLS, HYDERABAD

CLASS : IX **TOPIC : PRATYAYA प्रत्यया: ।**

What is a प्रत्यय ? All inflections case endings and also affixes (those get attached to nouns at the end) --- all these are collectively called as प्रत्यय: . In Sanskrit the प्रत्यय: actually represents inflectional morphology. In addition to that all the affixes of derivational morphology is also counted among the group of pratyaya. Therefore pratyay is much more than just a suffix and suffixes are also part of pratyaya. It is a perfect mix of prakriti (प्रकृति) and pratyaya (प्रत्यय).

Here the word prakriti (प्रकृति) represents all verb roots (धातु) and nominal stems .Verb Roots (धातु)become words only after enjoining with सुप् pratyaya [inflectional affixes]. The word pratyaya represents all kind of inflections. Every single word in Sanskrit must have both the parts .

***No word can be used in Sanskrit without the appropriate inflectional affix as per पाणिनीय व्याकरणसूत्रम् - सुप्तिङन्तम् पदम् ।**

There are six main kinds of pratyayas

1. सुप् प्रत्यय:
2. तिङ् प्रत्यय :
3. कृत् प्रत्यय:
4. तद्धित प्रत्यय:
5. स्त्री प्रत्यय:
6. धातु प्रत्यय:

1. सुप् प्रत्यय:

This सुप् प्रत्ययः include the suffixes added to form nouns in various vibhakthees (विभक्ति). The word (pradipadika) राम forms words like रामेण , रामेषु by addition of various सुप् प्रत्यय-s.

2. तिङ् प्रत्ययः

This includes the ones forming various tenses and moods of the verbs . Root भू formation of various verb forms like भवति, अभवत् etc.

3. कृत् प्रत्ययः

तव्यत् , अनीयर् , शतृ , शानच् , तुमुन् , क्त्वा ल्यप्, क्तवतु ,and क्त are some examples of कृत् प्रत्ययः .

4. तद्धित प्रत्ययः

मतुप् , इन् , त्व , तल् , तरप् , तमप् , and ठक् are a few which comes under this category.

5. स्त्री प्रत्ययः

टाप् and ङीप् comes under this topic.

6. धातु प्रत्ययः

Not in syllabus.

* In the above mentioned five categories few more pratyayas are there which is not mentioned as that is not covered in the syllabus.Above said pratyayas will be covered in class IX and X.

Today we are learning क्त्वा ल्यप्,and तुमुन् pratyayas from कृत् प्रत्ययः .

A. क्त्वा प्रत्ययः

The meaning of क्त्वा प्रत्ययः is having done. For example

पठ् + क्त्वा = पठित्वा having read .

Here in क्त्वा क् becomes elided and त्वा remains.

VIDYA

In any sentence there is one subject and verbs are more than one then except the last verb क्त्वा is added to all.

For example: अहं विद्यालयं गत्वा गणितं पठामि ।

In this sentence the subject is अहं and there are two verbs to go (गम्) and to read (पठ्). Except the last verb पठ् , क्त्वा प्रत्यय: is added in गम् (गम् + क्त्वा = गत्वा)

Forms of roots made by adding क्त्वा प्रत्यय is as follows.

Root + क्त्वा	Derivative	Word meaning
भू + क्त्वा	भूत्वा	Having been
गम् + क्त्वा	गत्वा	Having gone
पठ् + क्त्वा	पठित्वा	Having read
अस् + क्त्वा	भूत्वा (अस् and भू same answer)	Having been
पा + क्त्वा	पीत्वा	Having drunk
दा + क्त्वा	दत्वा	Having given
जि + क्त्वा	जित्वा	Having conquered
स्था + क्त्वा	स्थित्वा	Having existed
दृश् + क्त्वा	दृष्ट्वा	Having seen
नम् + क्त्वा	नत्वा	Having bowed
स्मृ + क्त्वा	स्मृत्वा	Having remembered
हन् + क्त्वा	हत्वा	Having killed
कृ + क्त्वा	कृत्वा	Having done
ज्ञा + क्त्वा	ज्ञात्वा	Having known

VIDYA

* The सेट् and अनिट् refer to the roots in Sanskrit grammar. सेट् means with an " i " sound and अनिट् without " i " sound. In the above given words पठित्वा is सेट् and दृष्ट्वा is अनिट् .

B. तुमुन् प्रत्ययः :

Now we will study तुमुन् प्रत्ययः. The verb form with this suffix is used to express the sense of wish or or the intention to do something. In this प्रत्यय the verb root gets तुमुन् suffix.

Root + तुमुन्	Derivative	Word meaning
भू + तुमुन्	भवितुम्	intention to happen
गम् + तुमुन्	गन्तुम्	intention to go
पठ् + तुमुन्	पठितुम्	intention to to study
त्यज् + तुमुन्	त्यक्तुम्	intention to leave
पा + तुमुन्	पातुम्	intention to drink
दा + तुमुन्	दातुम्	intention to give
जि + तुमुन्	जेतुम्	intention to win
स्था + तुमुन्	स्थातुम्	intention to stand
दृश् + तुमुन्	द्रष्टुम्	intention to see
नम् + तुमुन्	नन्तुम्	intention to bow
गै + तुमुन्	गातुम्	intention to sing
हन् + तुमुन्	हन्तुम्	intention to kill
कृ + तुमुन्	कर्तुम्	intention to do

Grammatical rule: The verb with तुमुन् suffix is independant of number and gender of the subject (noun) and is used as

indeclinable. These verbs are independent and do not follow the number and gender of the subjects.

Examples for क्त्वा प्रत्ययः

1. बालक: पठित्वा गृहं गच्छति । The boy is going home after studying .

2. पिता ग्रामं गत्वा सहोदरं पश्यति । Father went to village to meet his brother.

3. माता भोजनं पक्त्वा वस्त्राणि क्षालयति । Mother is washing clothes after cooking.

4. स: कार्यं कृत्वा नगरात् आगच्छति । He is coming back from city after completing the work.

5. शिक्षिका छात्रान् पाठयित्वा गृहं गच्छति । The teacher is going home after teaching the students.

Examples for तुमुन् प्रत्ययः.

1. बालक: **पठितुम्** विद्यालयं गच्छति । The boy goes to school to study.

2. पिता ग्रामं **गन्तुम्** इच्छति । Father wants to go to village.

3. माता भोजनं **पक्तुम्** इच्छति । Mother wants to cook.

4. स: कार्यं **कर्तुं** नगरं गच्छति । He goes to city to work.

5. शिक्षिका छात्रान् **पाठयितुम्** इच्छति । The teacher wants to teach the students.

Q 1. Fill in the blanks with correct word.

1. छात्रा: जन्तुशालां -------- पंक्तिबद्धा: तिष्ठन्ति । [गम् + तुमुन्]

2. सिंहं --------- बाल: त्रस्यति । [दृश् + क्त्वा]

3. काश्मीरं -------- वयं प्राकृतिकं सौन्दर्यं द्रक्ष्याम: । [गम् + क्त्वा]

4. उषा भोजनं -------- कार्यालयं गच्छति । [कृ + क्त्वा]

5. अद्य शास्त्रं --------- विद्यालयं गच्छामि । [पठ् + तुमुन्]

6. एष: बालक: जलं ---------- कूपस्य समीपं आगच्छति ।[पा + तुमुन्]

7. बालिका गीतं --------- मञ्चे तिष्ठति । [गै + तुमुन्]

8. मार्जार: मूषकं ------ उद्यत: दृश्यते । [हन् + तुमुन्]

9. बालका: --------- अतीव क्षीणिता: उपविशन्ति ।[क्रीड् + क्त्वा]

10. पिता आपणे रुप्यकाणि -------- फलानि क्रीणाति । [दा + क्त्वा]

Q 2 . Write five sentences each for क्त्वा and तुमुन् प्रत्यय s.

****

Q 1. Fill in the blanks with correct word.

उत्तराणि

1. गन्तुम् 2. दृष्ट्वा 3. गत्वा 4. कृत्वा 5. पठितुम् 6. पातुम् 7. गातुम् 8. हन्तुम् 9. क्रीडित्वा 10 . दत्वा

ल्यप् प्रत्यय:।

ल्यप् प्रत्यय represents the verb form to express ज an action which preceeds another action . However it is used only if the verb is prefixed with any preposition or उपसर्ग like प्र , आ उप , परा , सम् , नि , अभि , नि: , वि , अधि , निर् , उत् , परि , अनु etc. In this the verb gets the ल्यप् प्रत्यय . This प्रत्यय cannot be used without उपसर्ग .

Now the question arises as what is उपसर्ग ?

उपसर्ग is a term used in Sanskrit grammar for a special class of twenty prepositional particles prefixed to verb or to action nouns.

उपसर्गेण धात्वर्थो बलादन्यत्र नीयते।

यथाहारसंहार विहार परिहारवत् ।

VIDYA

The first line of the sloka says that with usage of upasaragas the meaning of the verb changes drastically. The second line is example

हृ धातु -- हरणार्थे meaning to steal

आहार - food

विहार - roam

उपहार - gift

संहार - kill

परिहार - solve

This is how upasarga change the meaning of the verb.

Now we will learn ल्यप् pratyaya.

Hence उपसर्ग + मूलधातु + ल्यप् प्रत्यय = पदम्

उपसर्ग	मूलधातु	प्रत्यय	पदम्	
प्र	दा	ल्यप्	प्रदाय	Supply , give
आ	नी	ल्यप्	आनीय	Get, bring
परि	त्यज्	ल्यप्	परित्यज्य	Leaving
आ	गम्	ल्यप्	आगत्य	coming
वि	हस्	ल्यप्	विहस्य	Laughing, smiling
प्र	नम्	ल्यप्	प्रणम्य	Bowing
सम्	पूज्	ल्यप्	संपूज्य	Respecting , praying
निर्	ईक्ष्	ल्यप्	निरीक्ष्य	observing
सम्	आप्	ल्यप्	समाप्य	completing
प्र	हस्	ल्यप्	प्रहस्य	laughing

आ	दा	ल्यप्	आदाय	Getting , bringing
अनु	गम्	ल्यप्	अनुगम्य	Following
वि	श्रम्	ल्यप्	विश्रम्य	Resting
प्र	आप्	ल्यप्	प्राप्य	Approaching , reaching
वि	ज्ञा	ल्यप्	विज्ञाय	Understanding
उत्	स्था	ल्यप्	उत्थाय	Waking
उप	कृ	ल्यप्	उपकृत्य	Helping
अव	रुध्	ल्यप्	अवरुध्य	Blocking

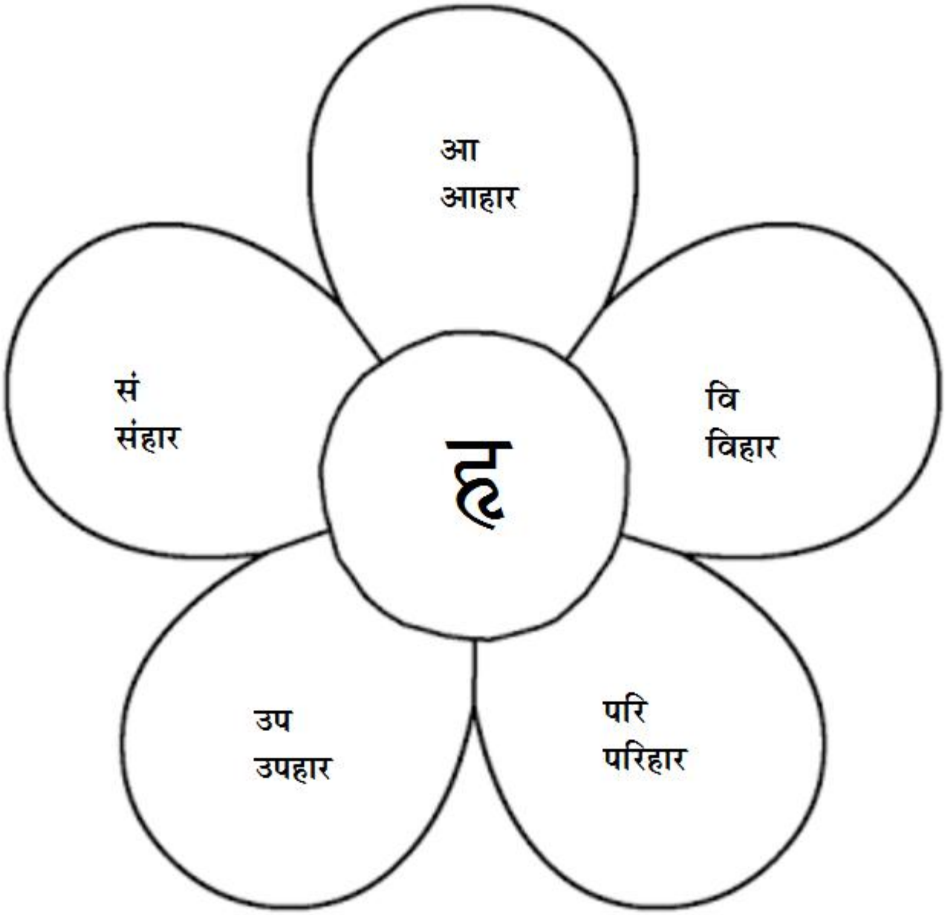

When this pratyaya is added only य will remain in the word and ल and प disappears.

Examples : ल्यप् प्रत्यय words are bolded and underlined.

1. सः प्रातः **<u>उत्थाय</u>** कार्यं करोति ।

He is doing work after waking .

2. लतिका ईश्वरं **<u>प्रणम्य</u>** प्रातराशं करोति ।

Lathika is having breakfast after praying God.

3. बालः कथां **<u>आकर्ण्य</u>** प्रसन्नः भवति ।

Boy is feeling happy after listening the story.

4. सः विद्यालयात् **<u>आगत्य</u>** क्रीडाक्षेत्रं गच्छति ।

He is going to playground after coming from school.

5. जनाः उच्चैः **<u>प्रहस्य</u>** स्वास्थ्यलाभं कुर्वन्ति ।

People are becoming healthy by (after) laughing loudly.

6. चौरः धनं **<u>परिहृत्य</u>** शीघ्रं धावति ।

Thief is running fast after stealing the money.

7. राधेशः दुष्कर्म **<u>परित्यज्य</u>** प्रसन्नः भवति ।

Radhesh is feeling happy after avoiding bad company (work)

8. बालकः कक्षायाम् **<u>उपविश्य</u>** पठति ।

The boy is sitting and studying in the class

9. बालकः प्रधानाचार्यात् पुरस्कारं **<u>स्वीकृत्य</u>** आगच्छति ।

The boy is coming after receiving a prize from the Headmaster.

VIDYA

10. सः विद्यालये उत्तमं स्थानं **प्राप्य** सन्तुष्टः अभवत् ।

He is feeling happy for being the top in the school.

Q 1. Fill in the blanks with correct word.

1. बालकः क्रीडाक्षेत्रम् -------- खेलति । [प्र + विश् + ल्यप्]

2. गुरुं --------- छात्राः कक्षायां उपविशन्ति । [प्र + नम् + ल्यप्]

3. वैद्यः रोगिणं ---------- चिकित्सां करोति । [निर् + ईक्ष् + ल्यप्]

4. अद्यत्वे जनाः विदेशात् ---------- गृहाभ्यन्तरे एव वसन्ति। । [आ + गम् + ल्यप्]

5. अहं पक्षीणां कलकूजनम् -------- आनन्दं अनुभवामि ।[आ + कर्ण् + ल्यप्]

6. हनुमान् लङ्कां --------- सीतां अपश्यत् । [उप + गम् + ल्यप्]

7. पुत्रः पितरं आपणपर्यन्तं --------- शाकादीन् आनयति । [अनु + गम् + ल्यप्]

8. त्वं प्रातः ---------- किं करोषि ? [उत् + स्था + ल्यप्]

9. पिता आपणात् फलानि -------- कार्यालयं गतवान् । [आ + नी + ल्यप्]

10. मम मातुलः अद्य अस्माकं गृहे --------- श्वः गमिष्यति । [वि + श्रम् + ल्यप्]

Q 2 . Write ten sentences using different धातु , उपसर्ग and ल्यप् प्रत्यय .

****

Q 1. Fill in the blanks with correct word.

उत्तराणि ।

1. प्रविश्य 2. प्रणम्य 3. निरीक्ष्य 4. आगम्य 5. आकर्ण्य 6. उपगम्य 7. अनुगम्य 8. उत्थाय 9. आनीय 10. विश्रम्य